

Strukturalizmus, Herman Hertzberger

Részlet Kenneth Frampton: A modern építészet kritikai története c. munkájából.

A 'forma elsődlegessége a funkcióval szemben', a technika ellenes szemlélet, a hely kulturális jelentősége nem csak a Krier testvérek gondolkodásnak alappillérei, de egytől egyig visszaköszönnek a holland Herman Hertzberger műveinek és gondolkodásának megfelelő elemeiben. Hertzberger ugyanakkor minden más szempontból igen távol áll a Tendenza szellemiségétől. Hertzberger gondolkodásának és tervezői hozzáállásának gyökerét elsősorban Aldo van Eyck-nál kell keresnünk, aki a felvilágosodás elválaszthatatlan részeként értelmezett modern építészet legkövetkezetesebb és legnagyobb hatású kritikusa. Van Eyck 1962-ben tette közzé egyik legélesebb támadását az eurocentrizmus, és a tönk szélére jutott imperialista kultúra ellen:

"A nyugati civilizáció megrögzötten azonosítja magát a civilizáció egészével, abból a nagyképű feltételezésből kiindulva, hogy minden ami tőle eltérő, az deviáns, elmaradott, primitív, vagy legjobb esetben, biztonságos távolságból szemlélve, egzotikusan vonzó."

Öt évvel később, az általa szerkesztett *Forum* című folyóiratban Van Eyck már számos olyan érvet megfogalmazott, amellyel később a Krier testvérek is előálltak, beleértve a haladás gondolatával szembeni szkepticizmust:

"Úgy vélem, tudatunk legmélyén a múlt, a jelen és a jövő szükségszerűen folytonosságként működik. Amint nem így történik, alkotásainkból eltűnik az idődimenzió és a képzettársítás lehetősége... Az ember végül is évezredek óta lakja fizikailag ezt a világot. Veszületett képességei nem növekedtek és nem csökkentek e hosszú idő alatt. Nyilvánvaló, hogy a környezetben gyűjtött tapasztalattömeggel, nem tud élni a múlt ismerete nélkül... Manapság az építészek betegesen rabjai a változásnak, amelyről úgy gondolják, hogy lehet akadályozni, futni utána, vagy legjobb esetben lépést tartani vele. Véleményem szerint épp ezért szakítják el mindinkább a múltat a jövőtől, s így a jelen, idődimenzió hiányában, érzelmileg megfoghatatlanná válik. Ki nem állhatom, ha a múlthoz egy szentimentális régiségkereskedő módjára közelítünk, mint ahogy a jövő szentimentális technokrata szemléletét sem tudom elfogadni. Mindkettő az idő statikus és mechanikus felfogásán alapszik (ebben közös a régiségkereskedő és a technokrata). A változatosság kedvéért tehát forduljunk a múlthoz, és fedezzük fel az emberben azt, ami változatlan."

Azt az egységesítő koncepciót, amellyel a holland strukturalisták túl szerettek volna lépni a funkcionalizmus reduktív szemléletén, van Eyck 'labirintusszerű rend'-nek (labyrinthian clarity) nevezte. A koncepciót aztán a tanítványoknál nyerte le kifejlett formáját. 1963-ban Hertzberger a következőket írta a közösen kitalált 'sokarcú tér' (polyvalent space) fogalmáról:

„Az egyéni életminták kollektív értelmezéseit jelentő prototípusok helyett olyan prototípusokat keresünk, amelyek a kollektív életminták egyéni értelmezését teszik lehetővé. Másképpen fogalmazva, úgy kell építenünk, hogy mindenki képes legyen a kollektív minta egyéni értelmezésére. Mivel lehetetlen (és mindig is lehetetlen volt) az egyéni környezetet olyan módon alakítani, hogy az mindenkinek megfeleljen, meg kell teremtenünk az egyéni értelmezés lehetőségét azzal, hogy olyan dolgokat hozunk létre, amelyek valóban értelmezhetők.”

Hertzberger tervei ettől kezdve az imént idézett gondolatok szellemében készültek. Pályája csúcsát 1974-ben, a társadalombiztosítás központi irodaházával (Centraal Beheer) érte el, amellyel a "város a városban" koncepciót ültette át a gyakorlatba. A vasbeton keretből és beton falazóelemekből álló szerkezetet **munkafelületek** szabálytalan fürtjei köré szervezte, olyan módon, hogy az így kialakított szabályos négyzetháló magában foglalja a födémeket, oszlopokat, világításásvokat és a gépészeti csöveket. A 7,5 m oldalhosszúságú négyzetekben kialakult **munkafelületeket** felülvilágítókkal ellátott, váltakozó magasságú közlekedőterek választják el egymástól, amelyek egyúttal természetes fényt juttatnak még a legalsó szint közösségi tereibe is. A függesztett szerkezetű **munkafelületek** különféle tevékenységekre alkalmas terekből

álló hálózatot alkotnak, ezáltal mind egyéni mind pedig csoportos munkahelyek kialakítása lehetővé válik olyan modulelemek átrendezésével, mint az íróasztalok, az ülőbútorok, a világítótestek, a szekrények, a pihenőhelyek, a kávéfőzőgépek stb. Hertzberger szerint ez a bunkerszerű labirintus – amely befelé forduló jellegével Wright 1904-ben épült Larkin-épületére emlékeztet - szándékosan maradt befejezetlen, hogy az éppen aktuális használókat "spontán" birtokba vételre és díszítésekre ösztönözze. Hertzberger viszolygása attól a mechanisztikusan értelmezett flexibilitástól, amely Habraken és Fiedmann aprólékosan kidolgozott struktúráit jellemzi, kétségtelenül igazolást nyert a szemmel látható spontaneitás és könnyedség révén, amellyel a munkahelyeket használatba vették és átalakították. És még ha fenntartással is fogadjuk Hertzberger retorikai párhuzamát a Centraal Beheer térhasználatát és a *nyelv*, illetve *beszéd* Saussuri féle nyelvészeti megkülönböztetése között, megközelítésmódja kétségtelenül hozzájárult a taylorizált kort jellemző építészeti diskuzus krónikus belterjességének meghaladásához.

A Tendenza építészei minden bizonnyal egyetértének Hertzbergerrel abban, hogy a lakóegységek funkcionalista felosztása nappali, étkező, főző, tisztálkodó és alvó helyiségekre önmagában zsamoki jellegű, és helyette meg kell próbálnunk visszatérni az egymással kölcsönös kapcsolatban álló terek iparosodást megelőzően általános gyakorlatához, amelyben sokkal lazább összefüggés alakult ki a beoglalt tér és a tevékenység között (vö. Hertzberger 1971-ben, Delftben épült kísérleti Diagoon-házával). A Tendenza képviselői viszont bizonyára szembefordulnának Hertzberger *kasba* koncepciójával, s különösen a Centraal Beheer tervben megvalósult formájával. Szerintük egy ennyire befelé forduló forma alkalmatlan városi léptékű, reprezentatív közösségi terek létrehozására. A Centraal Beheer valóban közömbös saját városi környezete iránt. Tény, hogy ezeknek az iszlám "bazár" vagy "páció" épülettípusoknak a belső lényegéből következik a bejárat hierarchikus szerepét hangsúlyozó építészeti elem hiánya, s ez a Centraal Beheer esetében is olyannyira gondot okozott, hogy végül az intézmény jelzések elhelyezése mellett döntött, amelyek a látogatókat a bejáratba irányítják.

Az 1970-es évek közepétől kezdve Hertzberger strukturalista elvei valamelyest módosultak. Így a labirintus befelé forduló modellje az 1990-ben épült hágai Jóléti Minisztérium épületében hasonlóan komplex, de térszervezését tekintve nagyvonalúbb változatban valósult meg. De a 80-as évek berlini terveinek és megvalósult épületeinek tömegformái is szemléletmódosulásról tanúskodnak – ami 1984-ben az Esplande-ra tervezett, de végül papíron maradt filmcentrum tervének, illetve az 1986-ban kivitelezett Lindenstrassei lakóépületnek a körökkel és félkörökkel egységbe szervezett tömegében figyelhető meg. Ide sorolható az a négy négyzetből álló, befelé forduló iskolatípus is, amelyet Hertzberger 1980-ban a prototípussá vált Amszterdami Apolló iskolához dolgozott ki, s amelyet továbbfejlesztve eljutott a szintén amszterdami Ambonoplein Iskola egymásba metsző körök alkotta befoglaló formájához (1986), majd egy még szabadabb értelmezés útján az 1989-ben befejezett aardenhouti iskolabővítéshez, ahol az osztálytermeket ívelt és kifelé hajló épületszárnyak foglalják magukban. Erről az épületről, mely távolról Duiker építészetére emlékeztet, Joseph Buch a következőket írta:

"A központi, vegyes funkciójú terek és az osztálytermek közötti vizuális kapcsolatot az üvegfelületek mennyiségének növelésével éri el; a szokásos tömör falas lépcsőház helyett az ülőfelületként is funkcionáló betonlépcsőt a felső szintre vezető könnyű, áttört fémszerkezetű lépcsővel kombinálja. Hasonlóan az amszterdami iskolák bejáratú lépcsőjéhez, ez is nagy gondossággal megformált, a részletek elemzését szolgáló modellek segítségével készült; itt is egy tetővel fedett, valódi hegesztett szobor született, mint a Berlage tervezte *Smeedwerkben* [Vasműben]. Hertzberger fémszerkezetű lépcsőjében a hajóépítészetben megszokott részletképzés köszön vissza: a modernisták óceánjárók iránti lelkesedése végül is nemcsak a funkcionalista megközelítésből fakad, hanem a hajók belső berendezését jellemző igényességnek és komplexitásnak is köszönhető. És itt valóban igényes és komplex térélményben lehet részünk, ráadásul egy ilyen kisléptékű épületben. Hertzberger jelenkori munkája a megbízható strukturalista alapokat az elbeszélés iránti növekvő érzékenységgel kapcsolja össze."